

A 18. századi erdélyi törvénykiadások nyomdai vizsgálata

E folyóirat hasábjain korábban napvilágot látott a magyarországi dekrétumok vizsgálata.¹ Most — mintegy annak folytatásaként — az erdélyi artikulusok számbavételére kerül sor. Fazakas József — a magyarországiakkal párhuzamosan — ezt a feladatot elvégezte az 1707. évvel bezárólag,² így tehát ez alkalommal az 1744., 1747., 1748., 1751., 1752., 1753—1755., 1791. és 1792. évek erdélyi törvény-cikkei nyomtatott kiadásainak szemügyre vétele következik. A bibliográfiai összevetés kiindulópontja ez alkalommal is a Petrik-féle összeállítás.³

Szembesítve ezeket az erdélyi artikulusokat a korábbi korszak azonos jellegű kiadványaival, a legfeltűnőbb eltérés a törvények nyelvében tapasztalható: míg a korábbi században ez Erdélyben a magyar volt, a 18. században ezzel szemben a latin. Miután a Habsburgok elfoglalták e fejedelemséget, az országgyűlés határozatai ettől kezdve a nemzeti helyett a nemzetközi nyelven láttak napvilágot.

A szatmári békét követően az erdélyi országgyűlés által hozott törvények első nyomtatott kiadása az 1744. évből ismeretes. A fólió alakban 14 számozatlan levélre terjedő nyomtatvány címlapján Johannes Barth neve áll, aki akkor a szebeni városi nyomdát vezette.⁴ Az eddig megvizsgált mind a nyolc példány hitelesített. Kézefekvő, hogy az erdélyi közigazgatást végző gubernium székhelyén, Nagyszébenben, amely egyben a szászok vezető városa is volt, a helyi officina készítette el a dekrétum nyomtatott szövegét.

Amíg az 1744. évi törvények szövege címlappal és impresszummal — ha akaratlanul is — inkább a könyvkereskedői forgalomba szánt nyomtatványok formai jegyeit hangsúlyozta, addig az 1747. évin éppen a hivatalos jelleg a feltűnő: címlap nélkül állították elő, az első lapon, fölül, nagy fametszeten az erdélyi címer két puttó között, alatta csupán Mária Terézia virágdíszes iniciálékkal kiemelt neve és összes címe olvasható, amivel a lap meg is telt. A fólió alakú kiadvány terjedelme hat számozatlan levél, és bibliográfiailag eddig — nyilván éppen okirat jellege miatt — ismeretlen volt.⁵ A törvényeket Mária Terézia Bécsben, 1747. június 19-én erősítette meg. A nyomda meghatározását a később ismertetésre kerülő 1751. évi törvények alapján lehetett elvégezni. Ez utóbbi ugyanis címlapján a „Cibinii, in typographia publica, per Samuelem Sárdi” megjelölés olvasható, és könyvdíszei (címer, iniciálék stb.) megegyeznek ezzel a címlap nélkül készült 1747. évi kiadással. Tehát a hivatalos kiadványt most is a nagyszzebeni városi nyomda készítette,

¹ *Magyar Könyvszemle* 1987. 3. sz.

² *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965—1966.* 158—167.

³ *Magyarország bibliographiája. 1712—1860. I-IV. köt.* Bp. 1888—1892. és V. köt. Bp. 1791.

⁴ PETRIK I. 122. — pl. OSzK 34.090/1744

⁵ Pl. OSzK 34.090/1747

amelyet ekkor már Sárdi irányított, miközben annak korábbi vezetője (Barth) önállósította magát. A gubernium tehát a hivatalos officína mellett döntött.

Több szempontból is kirí a sorból a következő, 1748. évi artikulus. Ez egyrészt csupán egyetlen törvénycikkből áll, így címlapján a szokásos „Articuli diaetales. . .” helyett az „Articulus diaetalis principatus Transylvaniae anni M.DCC.XLVIII. anno subsequente M.DCC.XLIX. confirmatus” szöveg olvasható. Alatta „Viennae Austriae, typis Joannis Petri van Ghelen, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis typographi aulici” impresszum áll. Tehát a bécsi udvar ez alkalommal nem bízta a nyomdai megjelentetést az erdélyi guberniumra, hanem azt — nyilván az 1749. január 24-i megerősítést közvetlenül követően — a bécsi udvari nyomdással készítette el. A fólió alakú és négy számozatlan levelet tartalmazó nyomtatvány bibliográfiailag eddig ismeretlen volt.⁶

A törvények szövege hiteles volta miatt meglehetősen érzékeny a javítgatásokkal szemben. Ezért is bizonyult igen megbízhatónak a számos hibaforrást magában rejtő kéziratos másolás helyett a nyomtatás. Ha azonban abban mégis sajtóhiba fordul elő, akkor javítása csak igényes megoldásban fogadható el. Ez történt a harmadik levél verzóján, ahol alulról a kilencedik sorban a kimaradt „Thesaurarium” szó helyére kézzel egy csillagot nyomtak be a szövegbe. A lap aljára pedig kis papíresikra nyomtatva — az utaló csillaggal bevezetve — ezt a szót ragasztották pótlásként.

A következő, 1751. évi dekrétum nyomtatott szövege, amint erről az előbb már szó esett, fólió alakban hat számozatlan levélen ismét Nagyszebenben, a Sárdi által vezetett városi officínában látott napvilágot, amit az a címlapon pontosan fel is tüntetett.⁷ Petrik ezt 12 levél terjedelműnek tartotta, és Barth munkájának tulajdonította.⁸ Ez a kettős hiba egyrészt a levél és a lapszám összetévesztéséből, másrészt Barth már említett önállósulásának figyelmen kívül hagyásából eredt. Ebből az artikulusból már ismeretes olyan példány is, amely hitelesítés (pecsét és aláírás) nélkül maradt fenn.⁹

Az 1752. évi erdélyi törvények szövegének hivatalos kiadása fólió alakban öt, számozatlan levélre készült, és eddig bibliográfiailag ismeretlen volt.¹⁰ A címlapon mind a nyomda, mind annak vezetője neve olvasható: „Cibinii, in typographia publica impressit Samuel Sárdi”. Nyomdai kivitele azonos az előző esztendő artikulusaiéval.

Erdélyből most első ízben ismeretes egy törvény szövegének nem hivatalos célra készült utánnomása ugyancsak öt, számozatlan, fólió alakú levélen. A nyomtatott aláírású és pecsétű kiadást¹¹ nyilván kereskedelmi forgalomba szánták. Címlapján a „Cibinii” szó olvasható, és nyomdai kivitele a hivatalostól eltérő. Ezek alapján Petrik nyomdászának Barth-ot, a megjelentetés évének pedig az artikulust hozó

⁶ Bp. EK Be 2r 52/1748

⁷ PETRIK V. 37. — pl. OSzK 43.090/1751

⁸ PETRIK I. 122.

⁹ OSzK M 34.090/1751

¹⁰ Országos Levéltár F. 29. 1. cs. II. tom. 244—248 fol.

¹¹ Pl. OSzK 502.924

országgyűlés idejét, vagyis 1752-t tartotta.¹² Azonban az uralkodói jóváhagyásra csak 1753. szeptember 28-án került sor, így kinyomtatása szükségszerűen legkorábban ez év utolsó negyedében történhetett.

A kiadvány tipográfiai kivitele azonban ellene mond a Barth-féle műhelyből megismert felszerelésnek. Ezzel szemben megállapítható volt,¹³ hogy a könyvdíszek és a betűtípusok megegyeznek az 1748. évi artikulusban megismertekkel, így nyomdása ismét a bécsi udvari tipográfus, Ghelen volt. A megtévesztő „Cibinii” feliratot feltehetően a fentebb ismertetett hivatalos kiadásról vették át.

Az 1753., 1754. és 1755. évek törvényeit összefoglalóan erősítette meg Bécsben 1757. augusztus 9-én Mária Terézia, így azok ilyen összesített formában kerültek kiadásra is. Megjelentetése nem minden előzmény nélküli: ugyancsak Bécsben Ghelen műhelyében látott napvilágot az előbbivel azonos kivitelben, de ez alkalommal minden impressumadat feltüntetésével.¹⁴ A bibliográfiailag korábról ismeretlen nyomtatvány három füzetben összesen hat levélből áll. Itt is ismeretes a kézírással és pecséttel ellátott hivatalos¹⁵ mellett a nyomtatott aláírással és a pecsét jelölésével kereskedelmi célra szánt változat.¹⁶

Ennek az összevontan megjelentetett törvénygyűjteménynek is van utánnomása: a három levélpárból összeállított, egyetlen füzet terjedelme ugyancsak hat számozatlan levél. A címlap szövege felett és alatt nagy méretű fametszetes dísz áll.¹⁷ Petrik úgy vélte,¹⁸ hogy ez Nagyszébenben, a Sárdi által vezetett városi műhelyben készült, akárcsak az 1747. évi dekrétum. A gondosabb tipográfiai vizsgálat alapján azonban megállapítható volt, hogy mégsem ez a helyzet, hanem az erdélyi város másik, Barth-féle tipográfiájában látott napvilágot.¹⁹

Akárcsak a magyarországi törvényhozás tevékenységében, Erdélyben is szünet állott be Mária Terézia uralkodása második felében és II. József alatt. Ez utóbbi halálát követően hirtelen felértékelődött és egyben megélnékült az országgyűlés szerepe is. A fentiekből kiderült, hogy a Mária Terézia idején kiadott törvények hivatalos kinyomtatása részben Nagyszébenben, részben Bécsben történt. 1778-ban új kapcsolat alakult ki az erdélyi közigazgatás és a helyi nyomdászat között. Martin Hochmeister az 1777. augusztus 13-án kelt uralkodói rendelettel jogot nyert arra, hogy társa, Sárdi Sámuel halálát követően — az ő utódként — tovább vezethesse a nagyszébeni officínát.²⁰ A következő esztendőben Hochmeister katolizált, amely kapcsolatát a Habsburg közigazgatással nyilván jelentős mértékben tovább javította. Feltehetően ennek tudható be, hogy ebben az évben 6000, majd két esztendővel később további 7000 forint kölcsönt kapott az adminisztrációtól, amit

¹² PETRIK I. 122.

¹³ Ezt a munkát V. Ecsedy Judit volt szíves elvégezni.

¹⁴ A nyomda meghatározása ez esetben is V. Ecsedy Juditnak köszönhető.

¹⁵ Pl. Országos Levéltár F. 29. l. cs. II. tom. 250—255 fol.

¹⁶ Pl. OSzK 34.090/1757

¹⁷ Pl. OSzK 502.923

¹⁸ Petrik V. 38.

¹⁹ Ez a meghatározás is V. Ecsedy Judit munkájának eredménye.

²⁰ HOCHMEISTER, Adolf von: *Leben und Wirken des Martin Edlen von Hochmeister*, Hermannstadt 1879.

azután hivatalos nyomtatványok előállításával kellett törlesztenie.²¹ Ezzel a városi tulajdonból magánkézbe került Hochmeister-műhely immár hivatalos nyomdájává vált a guberniumnak.

Hochmeister 1789. március 29-én elhunyt. Az officínát azonos nevű fia vette át,²² aki az erdélyi közigazgatás 1790. évi átszervezését követően ez év novembere végén felszerelésének egy részével áttelepült Kolozsvárra.²³ A helyi református és katolikus nyomda előljárói az új versenytárs ellen élesen tiltakoztak, jóllehet az átköltözést a gubernium rendelte el. A Kolozsvárott tartott országgyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint a rendek is helytelenítették Hochmeister új nyomdaalapítását. Hogy álláspontjuknak a gyakorlatban is hangot adjanak, az említett jegyzőkönyv kinyomtatásával a helyi református officínát bízták meg, pedig Hochmeister árajánlata jóval kedvezőbb volt.²⁴

Az erdélyi országgyűlés 1790 végén kezdődött, és a következő esztendőben befejeződött ülésszak során alkotott törvényeket az uralkodó 1792. november 28-án hagyta jóvá, így szövegének kinyomtatása alighanem csak a következő év elején készülhetett el. A 40 számozatlan levélből álló kiadvány hivatalos példányaiban²⁵ az aláírások és a pecsét eredeti, míg a kereskedelmi forgalomba került változatban ezeket is nyomtatták.²⁶ Előállításukra Hochmeister kolozsvári műhelyében került sor,²⁷ bár ezt a kiadványon nem tüntették fel. A gubernium tehát továbbra is őt foglalkoztatta, és nem a rendek által előnyben részesített kollégiumi nyomdát. Akad azonban a közforgalomba hozott példányok között olyan is, amelynek címlapján alul a „Claudiopoli, typis Martini Hochmeister S.C.R. Majestatis typographi et bibliopolae privilegiati MDCCXCIII” szöveg olvasható.²⁸ E sorok hozzátevésétől eltekintve, a kiadvány különben pontosan azonos a hivatalos változattal. Az impresszum tehát minden vonatkozásában megerősíti a fentiekben kikövetkeztetett impresszumatokat.

Az erdélyi törvények megjelentetése történetében először fordult ekkor elő, hogy a szöveget a fólió alakú hivatalos kiadással párhuzamosan, a gyakorló jogászok céljaira kisebb formátumban is közreadták. Ez Magyarországon mindig nyolcadrét formátumban történt, Kolozsvárott azonban negyedréti alakban állította elő Hochmeister, a közigazgatás hivatalos nyomdája. Az 1791. évi artikulusok 1793. évszámmal 123 lap terjedelemben jelentek meg a már említett negyedréti alakban.²⁹ A gondosabb összehasonlítás során fény derült arra, hogy ez a kiadvány kétféle szedésben is elkészült. A kettő egymással sorról-sorra megegyezik, csupán apróbb részletekben ismerhető fel, hogy két különböző kiadásról van szó. Az egyiknél (pl. a cím utolsó sorában) az évszám utolsó („I”) betűje kisebb a többinél, a b4a lapon, alulról a harmadik sor végén a „tenoris” szó után kettőspont áll, a c2a lap (17. lap)

²¹ HOCHMEISTER i. m. 22.

²³ HOCHMEISTER i. m. 34. és 40.

²⁴ HOCHMEISTER i. m. 54—55.

²⁵ Pl. OSzK 34.090/1791

²⁶ Pl. OSzK 502.943

²⁷ PETRIK V. 38.

²⁸ PETRIK V. 38. — Petrik I. 122. nyomdász neve nélkül — pl. OSzK 502.944

²⁹ PETRIK I 122. — a nyomdász nevének feltüntetése nélkül.

füzetjele „c₃”,³⁰ míg a másiknál³¹ az utolsó betű azonos méretű az előzőkkel, az említett szó után nincs kettőspont, a füzetjel pedig „c₂”. De a fenti eltérések csak az első három füzetből kiragadott példák, mert a két kiadás egymástól — ilyen és ezekhez hasonló apró részletekben felismerhető módon — végig eltérő szedésben készült.

Az 1791. évi erdélyi törvények szövege negyedréti alakban ugyancsak napvilágot látott 118 lapon is³² Hochmeister kolozsvári műhelyében, de évszám nélkül. Itt is végig két, egymástól eltérő szedés ismerhető fel. Az összes füzetre kiterjedő, részletesebb összevetés ismertetése helyett legyen itt is elég ismét csak három különbség bemutatása. Az egyiknél³³ a címlapon a léca a városnév alatt áll, a 11. lap füzetjele „b₂”, az utolsó szó pedig „Redl”. Ezzel szemben ugyanezek a pontokon a másik kiadásban³⁴ a léca a városnév felett található, a 11. lap füzetjele „b_a”, az utolsó szó pedig „Rédly”.

Az uralkodó még nem is szentesítette az 1791. évi erdélyi törvényeket, az országgyűlés máris összegyűlt, hogy továbbiakat hozzon. Az 1792. évi artikulusokat I. Ferenc csak 1795. november 16-án erősítette meg. Így a hivatalos, ívrét alakú kiadás elkészítésére 13 számozatlan levél terjedelemben csak 1796-ban került sor.³⁵ Itt is két változat ismeretes: az egyik az aláírások és a pecsét eredeti,³⁶ a másikon ugyanezeket nyomtatták.³⁷ Előkerült azonban ugyanezen szövegnek olyan változata is,³⁸ ahol a címlap alján „Claudiopoli MDCCXCVI typis Martini Hochmeister” impresszum olvasható. A gubernium kolozsvári nyomdája tehát továbbra is ellátta a hivatalos kiadványok előállításának feladatát.

Hochmeister ezeket a törvénycikkelyeket is kinyomtatta negyedréti alakban: egyszer 1796. évszámmal 41 lapon,³⁹ máskor 36 lap terjedelemben évszám nélkül.⁴⁰ Úgy tűnik, hogy ez utóbbi együtt jelent meg az 1791. évi erdélyi törvények ugyancsak évszám nélküli és 118 lap terjedelmű kiadásával. Erre lehet ugyanis következtetni egyrészt az egybekötött példányok,⁴¹ másrészt az első füzet után tudatosan megváltoztatott füzetjel alapján: a második ívtől kezdve a füzetjel betűje verzális, hogy eltérjen az 1791. évi törvények kisbetűkkel jelzett íveitől.

A 18. századi erdélyi törvények nyomtatott kiadásai közül utolsóként az 1791. és 1792. évi artikulusok összevontan készültek el Hochmeisternek immár nem a kolozsvári, hanem nagyszombeni műhelyében.⁴² A 199 lap terjedelmű negyedréti alakú

³⁰ Pl. OSzK 127.252

³¹ Pl. BEK Be 4° 109/2

³² Petrik V. 38.

³³ Pl. OSzK 84.786(1)

³⁴ Pl. OSzK M 84.786 (1)

³⁵ PETRIK I. 122. Hochmeister szebeni műhelyének tulajdonítva.

³⁶ Pl. OSzK M 34.090/1792

³⁷ Pl. OSzK 34.090/1792

³⁸ BEK Be 2° 52/1792

³⁹ PETRIK I. 121. — először, mint 1792., majd mint 1796. évi magyarországi törvények — pl. OSzK 31.766/1792

⁴⁰ PETRIK V. 28. 1792. évszámmal — pl. OSzK 84.786 (2)

⁴¹ Pl. OSzK 84.786

⁴² PETRIK I. 122. — évszám nélkül.

nyomtatvány végén tárgymutató található, ami az igényesség kétségtelen jele. A nyomtatás idejét azonban nem lehet 1816 elé helyezni, mert a kiadvány legutolsó lapján álló jegyzékben, amely a Hochmeister nagyszombeni üzletében kapható könyveket hirdeti, az említett esztendőben megjelent kötet címe olvasható.⁴³

Az erdélyi artikulások nyomtatott megjelentetése formailag természetesen szoros párhuzamosságot mutat a magyarországiakéval: mindig fólió alakban készült itt is a hivatalos kiadás. Viszont az erdélyiek egy része címlapján impresszumot visel, ami Magyarországon nem fordul elő, mert itt a kéziratossághoz közelítő nyomdai anonimitással is hangsúlyozták mindig a szöveg hiteles voltát. A másik eltérés, hogy a hivatalos változat impresszumos közreadása Erdélyben csupán a század utolsó évtizedében fordul elő, amíg ezt a megoldást Magyarországon már 1723-tól alkalmazták. Feltehető, hogy erre a nem túl jelentős különbségre elsősorban az erdélyi dekrétumoknak a magyarországiakénál nyilván kisebb példányszáma, ill. a szövegükkel szemben megnyilvánuló ugyancsak kisebb igény a magyarázat.

Említést kell még tenni a 18. századi erdélyi artikulások gyűjteményes kiadásairól is. „Erdély országnak három könyvre osztatott törvényes könyve” címen ez három ízben is napvilágot látott Kolozsvárott. Az összeállítás első kötete az „Approbata constitutiók” címmel a 17. század elejétől az 1653. évvel bezárólag, a második pedig, a „Compilata constitutiók” az 1654 és 1669 közötti, ugyancsak magyar nyelvű erdélyi törvények szövegét tartalmazza. A harmadik könyv „Diaetalis artikulások” címmel 1744-től foglalja össze az immár latin nyelvű erdélyi artikulásokat, míg a függelékben a szászok jogállását szabályozó gyűjtemény olvasható, természetesen ugyancsak latinul.

A harmadik kötet belső címlapja a fennmaradt példányokban nem egy ízben hiányzik, így ez esetben a kötet második levelén olvasható „Articuli diaetales principatus Transylvaniae anni 1744” címmel kezdődik a nyomtatvány, ami pontosan megegyezik a fentiekben tárgyalt artikulások címével. Ezért helyes e harmadik kötet kiadásaira is kitérni, hogy teljessé váljék a fentiekben felvázolt kép.

1779-ben a kolozsvári református kollégium nyomdájában két formátumban is napvilágot látott ez az említett erdélyi törvénygyűjtemény: negyedré, ⁴⁴ ill. nyolcadré alakban. ⁴⁵ Mindkét esetben a fentiekben ismertetett 1744., 1747., 1751., 1752., 1753—1755. évi törvények szövege került kinyomtatásra 90, ill. 137 lapon. Az élőfej baloldalt „Novellares articuli”, jobboldalt pedig az „anni 17..” szöveget viseli. Ezt követi mindhárom kötet magyar nyelvű szakmutatója.

1815-ben a kolozsvári lyceumi nyomdában hasonló beosztásban és negyedré formátumban újra megjelentették ezt a szöveget ⁴⁶. A 256 lap terjedelmű harmadik kötet ez alkalommal kiegészült az 1791. és 1792. évi artikulásokkal.

Itt érdemes megjegyezni, hogy az 1779. évi nyolcadré formátumban megjelent kiadásnak akad olyan példánya is ⁴⁷, amelynek címlapja — az eredeti szöveg és

⁴³ Pl. BEK Be 4° 109/4

⁴⁴ PETRIK I. 662—663 — pl. OSzK 287.952

⁴⁵ PETRIK V. 139. — pl. OSzK 276.278

⁴⁶ PETRIK I. 663. pl. OSzK 49.021

⁴⁷ Pl. OSZK 293. 043

évszám megtartása mellett — új szedésben, de — a nyomdai kiállítása alapján megtélve — a 19. század első évtizedeiben készült. Ezt azután az eredeti, 1779-ben készült szöveg elé ragasztották.

* * *

E folyóiratban két részletben kerültek ismertetésre a 18. századi magyarországi és erdélyi törvénycikkek nyomtatott kiadásai. A bibliográfiai szempontból kusza helyzet szövegszerű ismertetése aligha tudott minden esetben világos áttekintést nyújtani, ezért helyesnek látszik a legszükségesebb adatok összefoglalása. Segítségükkel — remélhetőleg — már egyértelműen és viszonylag hamar el lehet igazodni. Az alábbi összeállítás alapjául a nyomtatványok szövege szolgált. Azok a szövegek, amelyek nem önállóan jelentek meg, hanem kaptak sorszámot. Itt utaló mutat az együttesen közreadott jogszabályok közül az időrendben utolsó törvénykiadásra, ahol valamennyi szöveg egyetlen bibliográfiai egységként nyert leírást. Elsőnek a magyarországi, majd ezt követően az erdélyi törvények követik időrendben egymást. Utánuk az ezekkel együtt nyomtatott más jogszabályok kiadásai találhatók. Ugyanazon szöveg kiadásain belül elsőnek a hivatalos kiadás áll, amelyet az utánnomások követnek. Ez utóbbiak sorrendjét a formátum határozza meg, míg az egyforma méretűek időrendben találhatók. Az azonos szedésről eltérő formában előállított változatok ugyanazt a sorszámot kapták, de melléjük megkülönböztető betű került. A variánsok közötti eltérésekből mindig csupán egy szerepel. Ugyanitt megjegyzés is olvasható a különböző kiadványok megjelentetése körüli összefüggésekről.

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1715.

(hivatalos)

- 1A. 2° [Viennae Austriae 1715 Johannes Georgius Schlegel.] 134 l. — Címlevél nélkül készült.
(nem hivatalos)
- 1B. 2° [Viennae Austriae 1715 Joannes Georgius Schlegel.] [1] 134 l. — Címlevéllel és nyomtatott aláírásokkal.
2. 2° [Tyrnaviae 1715? Acad.] 90 l. — Sávozott iniciáléval.
3. 2° [Tyrnaviae 1729? Acad.] 90 l. — Nem sávozott iniciáléval.
4. 2^oTyrnaviae 1740 Acad. 56 l.
- 5A. 8^oDe[breczini 1715—9? typ. civ.] [10] 173 l. — Impresszummal.
- 5B. 8° [Debreczini 1715—9? typ. civ.] [10] 173 l. — Impresszum nélkül.
- 6A. 8^oPosonij [1723] Royer. [11] 129 [192!] [28] l.
- 6B. 8° Posonij [1723] Royer. [11] 192 [29] l.
7. 8° Debreczini 1726 [typ. civ.] [10] 154 [28] l.
(nem önálló)
- 4° [Zagrabiae 1736 Weitz.] 187 l. — 1715, 1723. és 1729.
- 8° Posonii [1751] Landerer. [10] 170 [22] l. → a 29. része
- 8° Posonii [1770] Landerer. [10] 182 [22] l. → a 34. része

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1723.

(hivatalos)

- 8A. 2° [Viennae Austriae 1723 Joannes Baptista Schilgen.] [1] 100 l.
(nem hivatalos)
- 8B. 2° [Viennae Austriae 1723 Joannes Baptista Schilgen. [1?] 100 l. — Nyomtatott aláírásokkal.
- 8C. 2° Viennae Austriae (1723) Joannes Baptista Schilgen [1] 100 l.
9. 2° [Tyrnaviae 1723? Acad.] [1] 58 l.
- 10A. 2° [Tyrnaviae 1729? Acad.] 47 [74] l. — A 2. sor kezdete: „ctus”.
- 10B. 2° [Tyrnaviae 1729? Acad.] 74 l. — A második sor kezdete: „ctus”.
11. 2° [Tyrnaviae 1735? Acad.] 74 l. — A 2. sor kezdete: „Romanum”.
12. 2° Tyrnaviae 1740 Acad. 44 l.
13. 8° [Debreczini 1726 typ. civ.] [11] 131 [32] l.
(nem önálló)
14. 8° [Debreczini 1726 typ. civ.] [11] 131 [32] l.
— 4° [Zagrabiae 1736 Weitz.] 187 l. — 1715, 1723. és 1729.
— 8° Posonii [1751] Landerer. [11] 128 [25] l. → a 29. része
— 8° Posonii [1770] Landerer. [12] 138 [26] l. → a 34. része

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1729.

(hivatalos)

- 15A. 2° [Viennae Austriae 1729 Joannes Baptista Schilgen.] 56 l.
(nem hivatalos)
- 15B. 2° Viennae Austriae (1729) Joannes Baptista Schilgen. 56 l.
16. 2° Tyrnaviae (1729) Acad. — Gall. [1] 41 l.
17. 2° Tyrnaviae (1735?) Acad. — Berger. [1] 40 l.
18. 2° [Tyrnaviae 1740? Acad.] 36 l.
19. 8° Posonij (1729) Royer. 87 [9] l. — A címlap díszsora közepén csillag.
20. 8° Posonij (1729?) Royer. 87 [9] l. — A címlap díszsora közepén kettőspont.
21. 8° Tyrnaviae (1729) Acad. — Gall. 102 l.
22. 8° (Jaurini 1729 Streibig.) 86 [20] l.
23. 8° Debreczini 1730 [typ. civ.] [7] 66 [22] l.
24. 4° Zagrabiae 1730 Weitz. 102 l.
(nem önálló)
- 4° [Zagrabiae 1736 Weitz.] 187 l. — 1715, 1723 és 1729. — Szegedi „Tripartitum”-ának függeléke (P. III. 507).
- 8° Posonii [1751] Landerer. 79 [7] l. → a 29. része
— 8° Posonii [1770] Landerer. [8] 75 [7] l. → a 34. része

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1741.

(hivatalos)

25. 2° [Tyrnaviae 1741 Acad.] 87 l.
(nem hivatalos)
26. 2° Tyrnaviae 1741 Acad. [4] 31 [1] l.
- 27A. 8° Tyrnaviae 1741 Acad. [4] 123 l. — A végén a L. S., a pecsét helyének jelölése a lap közepén.
- 27B. 8° Tyrnaviae 1741 Acad. [4] 123 l. — A végén a L. S., a pecsét helyének jelölése a lap baloldalán.

28. 8° Posonii 1747 haer. Royer. 82 [14] l.
 29. 8° Posonii (1751) Landerer. — 1715, 1723, 1729 1741. [10] 170 [22], [11] 128 [25], 79 [7], 82 [10] l.
 (nem önálló)
 — 8° Posonii [1770] Landerer. 88 [10] l. → a 34. része

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1751.

(hivatalos)

- 30A. 2° [Posonii 1751 Landerer.] 45 l.
 (nem hivatalos)
 30B. 2° Posonii (1751) Landerer. 45 l.
 31. 8° Posonii (1751) Landerer. 47 l.
 (nem önálló)
 — 8° Posonii [1770] Landerer. [8] 11—48 [9—46!] l. → a 34. része

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1765

(hivatalos)

- 32A. 2° [Posonii 1765 Landerer.] 40 l.
 (nem hivatalos)
 32B. 2° Posonii (1765) Landerer. 40 l.
 33. 8° Posonii (1765) Landerer. 48 l.
 34. 8° Posonii [1770] Landerer. — 1715, 1723, 1729, 1741, 1751, 1765. [10] 185 [22], [12] 138 [26], [8] 75 [7], 88 [10], [8] + 11—48 [9—46!], 51 l. — Önállóan is megjelent függeléke: 38. és 39, valamint 74.

Articuli diaetales (Budenses et Posonienses) anni 1790|1791.

(hivatalos)

- 35A. 2° [Posonii 1791 Landerer.] 29 l. — B₁ levél nélkül készült.
 (nem hivatalos)
 35B. 2° Posonii (1791) Landerer. 30 l. — A nyomdász keresztnéve „Mihaelis”.
 35C. 2° Posonii (1791) Landerer. 30 l. — A nyomdász keresztnéve „Michaelis”. Az aláírások után „m. pr.” áll.
 36. 2° Posonii (1791) Landerer. 30 l. — Az aláírások után „m. p.” áll.
 37. 8° Posonii (1791) Weber. [38] lev.
 38. 8° Posonii (1791) Landerer. 136 l. — Az Xx₂a őrszava „ken”. — A 34. kiadáshoz önállóan is kiadott függelékként készült.
 39. 8° Posonii (1791) Landerer. 136 l. — Az Xx₂a őrszava „Sal”. — A 34. kiadáshoz önállóan is kiadott függelékként készült.
 40. 8° Sabariae (1791) Siess. 108 [110!] l.

Articuli diaetales (Budenses) anni 1792.

(hivatalos)

- 41A. 2° [Posonii 1792 Landerer.] [13] lev.
 41B. 2° [Posonii 1792 Landerer.] [13] lev. — A király aláírása nyomtatva.
 (nem hivatalos)

- 42A. 8° [Posonii 1792 Landerer.] 52 l.
 42B. 8° Posonii (1792) Landerer. 52 l.
 43A. 8° Pestini et Posonii (1792) Patzkó. [8] 56 [40!] l.
 43B. 8° Pestini et Posonii (1792) Patzkó. [8] 40 l.
 44. 8° Sabariae (1792) Siess. 44 l.
 45. 8° [Viennae] (1792) [Süketnémák]. [16] lev.

Articuli diaetales (Posonienses) anni 1796.

(hivatalos)

- 46A. 2° [Budae 1796 Univ.] [5] lev.
 46B. 2° [Budae 1796 Univ.] [5]. lev. — A király aláírása nyomtatva.
 (nem hivatalos)
 47. 8° Posonii et Pestini (1796) Landerer. 30 l.

Erdélyi törvények

*Articuli diaetales principatus Transylvaniae
 anni 1744.*

(hivatalos)

48. 2° Cibinii (1744) [typ. publ.] Barth. [14] lev.

*Articuli diaetales principatus Transylvaniae
 anni 1747.*

(hivatalos)

49. 2° [Cibinii 1747 typ. publ.] [6] lev.

*Articulus diaetalis principatus Transylvaniae
 anni 1748.*

(hivatalos)

50. 2° Viennae Austriae (1749) Ghelen. [4] lev.

*Articuli diaetales principatus Transylvaniae
 anni 1751.*

(hivatalos)

51. 2° Cibinii (1752) [typ. publ.] Sárdi. [6] lev.

*Articuli diaetales principatus Transylvaniae
anni 1752.*

(hivatalos)

52. 2° Cibinii (1753) typ. publ. — Sárdi. [5] lev.
(nem hivatalos)
53. 2° Cibinii [Viennae Austriae! 1753 Ghelen.] [5] lev.

*Articuli diaetales principatus Transylvaniae
in diaetis annis 1753, 1754, 1755.*

(hivatalos)

- 54A. 2° [Viennae Austriae 1757 Ghelen.] [6] lev. — Három füzetből áll.
(nem hivatalos)
- 54B. 2° [Viennae Austriae 1757 Ghelen.] [6] lev. — Nyomtatott aláírásokkal. Három füzetből áll.
55. 2° [Cibinii 1757 Barth.] [6] lev. — Egy füzetből áll.

*Articuli diaetales (principatus Transylvaniae)
anni 1791.*

(hivatalos)

- 56A. 2° [Claudiopoli 1793 Hochmeister.] [4] lev.
(nem hivatalos)
- 56B. 2° [Claudiopoli 1793 Hochmeister.] [40] lev. — Nyomtatott aláírásokkal.
- 56C. 2° [Claudiopoli 1793 Hochmeister.] [40] lev.
57. 4° [Claudiopoli 1793 Hochmeister.] 123 l. — A címlapon az évszám utolsó betűje kisebb a többinél.
58. 4° [Claudiopoli 1793 Hochmeister.] 123 l. — A címlapon az évszám betűi azonosak.
59. 4° [Claudiopoli 1796?] Hochmeister. 118 l. — A címlapon a lécz a városnév alatt.
60. 4° [Claudiopoli 1796?] Hochmeister. 118 l. — A címlapon a lécz a városnév felett.

*Articuli diaetales (principatus Transylvaniae)
anni 1792.*

(hivatalos)

- 61A. 2° [Claudiopoli 1796 Hochmeister.] [13] lev.
(nem hivatalos)
- 61B. 2° [Claudiopoli 1796 Hochmeister.] [13] lev. — Nyomtatott aláírásokkal.
- 61C. 2° [Claudiopoli 1796 Hochmeister.] [13] lev.
62. 4° [Claudiopoli 1796 Hochmeister.] 41 l.
63. 4° [Claudiopoli 1796?] Hochmeister. 36 l.
64. 4° Cibinii [1816] Hochmeister. 199 [1] l. — 1791 és 1792.

Articuli Jazygum et Cumanorum

65. 2° [Tyrnaviae] (1745) [Acad.] [4] lev.
- 66A. 2° Posonii (1751) Landerer. [7] fol. — Impresszum a címlapon.
- 66B. 2° (Posonii 1751 Landerer.) [6] fol. — Címlap nélkül, impresszum a végén.

67. 8° S. l. [ca 1810] s. typ. 22 l.
 (nem önálló)
 — 8° Posonii [1751] Landerer. 16 l. → a 72. része
 — 8° Posonii [1770] Landerer. 17 l. → a 73. része

Articuli juris thavernicalis

- 68A. 2° Posonij 1730 Royer — Fünsterpusch. [3] 20 [5] l.
 68B. 2° Posonij 1731 Royer — Fünsterpusch. [3] 20 [5] l.
 69. 2° Tyrnaviae 1733 Acad. — Berger. 16 [2] l.
 70. 8° [Debreczini] 1726 [typ. civ.] [5] 35 l.
 71. 8° Posonij 1731 Royer. [5] 6—47 [9] l.
 72. 8° Posonii [1751] Landerer. + Articuli Jazygum et Cumanorum + Limitatio taxarum. 46 [7], 16, [10] l.
 73. 8° Posonii (1770) Landerer. + Articuli Jazygum et Cumanorum + Schema taxarum. 51 [7], 17, [24] l.
 — A 34. önállóan is közreadott függeléke.

Limitatio taxarum

74. 2° [Posonii] (1730) [Royer.] [4] lev.
 75. 8° [1730] Royer. [7] lev. — Füzetjele).
 76. 8° [Cassoviae] (1730) [Acad.] [7] lev. — Füzetjele ().
 (nem önálló)
 — 8° Posonii [1751] Landerer. 10 l. → a 72. része

Schema taxarum

77. 8° Posonij [1770] Landerer. [12] lev.
 (nem önálló)
 — 8° Posonii (1770) Landerer. [24] l. → a 73. része

BORSA, GEDEON

**Die typographische Untersuchung der siebenbürgischen Gesetzausgaben
des 18. Jahrhunderts**

Nach der Untersuchung der ungarländischen Dekrete (s. *Magyar Könyvszemle*, 1987. Nr. 3.) nimmt der Verfasser diesmal die siebenbürgischen Artikel in Betracht. Bei der Analyse der gedruckten Ausgaben der siebenbürgischen Gesetzartikel der Jahre 1744., 1747., 1748., 1751., 1752., 1753—55., 1791. und 1792. war der Rückkehr der lateinischen Sprache in der Sprache der Gesetze, der am meisten auffiel. Nachdem nämlich die Habsburger das Fürstentum eroberten, die Dekrete des Landtages erschienen seit dieser Zeit wieder lateinisch. In den Weiteren macht der Verfasser die gedruckten Ausgaben der siebenbürgischen Gesetzartikel des 18. Jahrhunderts bekannt und veröffentlicht er eine Zusammenstellung der Gesetzausgaben des 18. Jahrhunderts, erweitert mit den, in der früheren Mitteilung vorgeführten ungarländischen Gesetzausgaben.